

CSURGÓ BERNADETT¹

EMLÉKEZÉS, SZÁMADÁS, TALÁLKOZÁS

KONFERENCIA-BESZÁMOLÓ

„HONNAN ÉS HOVÁ?” Húsz éve tanítjuk Magyarország társadalomtörténetét

ELTE Társadalomtudományi Kar Történeti Szociológia Tanszék

2012. június 19. ELTE Lágymányosi északi tömb, 0.79 (Jánossy) terem 1117 Bp. Pázmány Péter sétány 1/A

Mit hisz a tudós? ő lássa,
Földi pályám' ami nézi:
Annak immár vége lesz,
Vissza senki nem idézi; –
S rövid foglalatja ez:

Mély homályban, éjfél tájban,
Kis fény is ha nagyak tetszik,
Hogy a föld körén bolyongtam:
Egy barázdát én is vontam.

Arany János: Honnan és hová? (részlet)

Arany János *Honnan és hová?* című versének egy rövid idézetével köszöntötte Kovács István Gábor levezető elnökként a nem mindennapi hangulatú és témájú konferencia résztvevőit az ELTE Társadalomtudományi Kar Történeti Szociológia Tanszéke által szervezett konferencián. A konferencia célja a társadalomtörténet oktatás elmúlt 20 évének áttekintése, visszaidézése és összegzése volt. A résztvevők – előadók és hallgatóság – többsége valamilyen formában (oktatóként, hallgatóként vagy a társadalomtörténet művelőjeként) kötődik a 1992-ben az ELTE Szociológiai Intézetében meginduló társadalomtörténet oktatáshoz és a belőle kinövő társadalomtörténeti iskolához. Nem véletlen tehát, hogy az emlékezés nosztalgikus hangulata és a találkozás öröme hatotta át a rendezvényt.

Tausz Katalinnak, az ELTE Társadalomtudományi Kar dékánjának rövid köszöntőjét követően Huszár Tibor (professor emeritus, az MTA rendes tagja) bevezető gondolataival vette kezdetét a társadalomtörténet oktatás történetének megidézése.

¹ MTA TK SZI

Huszár Tibor felidézte azokat a döntően 1980-as évekbeli konferenciákat és történész személyiségeket, – köztük egy dortmundi történész konferenciát és külön kiemelte Ránki György fermentáló személyiségét – amelyek mind-mind hatással voltak arra, hogy Huszár Tibor az 1990-es évek elején bevezette a társadalomtörténet oktatását a kurzusába. Megidézett továbbá egy beszélgetést, amely közte és KIG között zajlott, és amelynek folyamányaként Gyáni Gábor és Kövér György megjelentek a tanszéken, mint a társadalomtörténet oktatói. Huszár Tibor tekinthető a társadalomtörténet oktatás eszmei alapítójának és elindítójának, bár ő szerényen csak annyit jegyzett meg, hogy voltak ötletei, de a tanszék megszervezésében az oroszlánrész Kovács István Gábornak, Gyáni Gábornak és Kövér Györgynek jutott.

Huszár Tibor bevezető gondolatait Kövér György (egyetemi tanár) emlékező előadása követte *Volt egyszer egy társadalomtörténet* címmel. Kövér tanár úr archiváló habitusának köszönhetően emlékezése nem csupán gondolatidézés, a társadalomtörténet oktatás történetének emlékezete, hanem számos lényeges dokumentumot is felhasználó leírás, azaz történetírás, amit tovább erősített, hogy emlékeit írásos formában, felolvasva tárta a közönség elé, mert mint hangsúlyozta: „Az írás az emlékezésnek egészséges kontrollja”. Felidézte az első megbeszéléseket 1992-ben az ELTE-n, ahová külső szakértőként kapott meghívást. Idézett Szalai Júlia vitaindító dolgozatából, amely többek között az elkerülhetetlen irodalmakat taglalta. Felidézte Fokasz Nikosz irodalomjegyzékét, Örkény Antal, Léderer Pál, Bíró Judit javaslatait, kérdéseit, hozzászólásait, az éles vitákat, amelyek a társadalomtörténet oktatásának megindítását megelőzték.

1992 tavaszán a legnagyobb gond – mint fogalmazott – az érintettek számára az volt, hogy ősszel meg kellett kezdeni az oktatást. Kövér erre úgy emlékezett, hogy mint az ötvenes évek orosz tanárai, egy héttel járt a diákok előtt. Az oktatás azonban megkezdődött, majd Huszár Tibor kiválása után Gyáni Gábort kérték fel a két világháború közötti időszak, azaz a 2. félév anyagának oktatására.

A folyamatos fejlődés eredményeként az előadások hanganyagának legépelet anyagát 1998-ban felváltotta a társadalomtörténet tanításának első tankönyve, a Gyáni Gábor és Kövér György által jegyzett *Magyarország társadalomtörténete: A reformkortól a második világháborúig* című kötet. Hangsúlyozta, hogy mára megérett az idő egy új, az első tankönyv hibáiból tanuló tankönyv létrehozására, s bár először úgy gondolta, az új tankönyvet talán nekik, Gyáninak és Kövérnek kellene megírni, de most már úgy véli, az új szintézis az új korosztály dolga lesz.

Kövé György korabeli forrásokra épülő emlékezésében tehát a professzionalizálódás és intézményesülés állomásait emelte ki, és végezetül külön hangsúlyozta a Korall folyóirat megalapításának jelentőségét, amely a társadalomtörténet oktatás alapjain, de már az új generáció tagjainak erőfeszítéséből született.

Kövé György emlékező előadását követően KIG felolvasta Szalai Júlia emailjét, aki bár nem lehetett jelen a konferencián, de ezúton is kifejezte elkötelezettségét és nagyrabecsülését az elmúlt húsz év társadalomtörténet oktatásával és iskolateremtő alakjaival szemben.

Gyáni Gábor (egyetemi tanár, az MTA levelező tagja) *A társadalomtörténet változatlan időszerűsége* című előadásában nem a személyes emlékeké, hanem az elmélettörténeté volt a főszerep, azoké az elméleteké, megközelítéseké, amelyek hatással voltak és vannak a társadalomtörténetre és ezen keresztül annak oktatására is. Gyáni tanár úr azt hangsúlyozta, hogy az elmúlt 20 év alatt rengeteg változás érte a társadalomtörténeti paradigmát. Az 1990-es évek elején még egyfajta determinista szemléletmód volt az uralkodó, amely eleve adottként elfogadja, hogy van például munkásosztály, középosztály, stb. Mára

azonban a történelemtudományokban, így a társadalomtörténetben is lezajlott egy „kulturális fordulat”, és megjelentek az olyan új irányzatok, mint a történeti antropológia, mikrotörténet, *Alltagsgeschichte* (mindennapok története), stb., amelyek, szemben a hagyományos társadalomtörténettel, már nem a szociológia módszereire, szemléletmódjára építenek, hanem sokkal inkább az antropológiára, pszichológiára. Nevezik az új irányzatot *post-social history* is, kedvelt fogalma a *social imaginary*, amelyre Gyáni szerint még óriási karrier vár. A lényeg – fogalmazott, hogy ezekben az új szemléletmódokban nincs analitikusság-kényszer, és, mint ahogy külön kihangsúlyozta, közös sajátosságuk, hogy nem deterministák.

Egyelőre még nem tudni, hogy milyen empirikus történetírás illetve társadalomtörténet-írás bontakozik ki ezeken az új alapokon. „*Fel van adva a lecke!*” – fogalmazott Gyáni – mind a társadalomtörténet művelői, mind pedig az oktatói számára. Ezzel, Kövér Györgyhöz hasonlóan ő is a jövő, a következő nemzedék számára üzent, azaz jelölt ki feladatot.

A szünetet követően az előző előadásokban sokat emlegetett új nemzedék egyik jelentős személyisége, Horváth Gergely Krisztián (egyetemi docens) tartott egy az emlékezést és számadást ötvöző előadást *A Történeti Szociológia Tanszék a magyar egyetemi mezőben* címmel. Bourdieu mezőelméletét – kiemelve az erőter, időbeliség, hálózatosodás fogalmait – is felhasználva értékelte a Történeti Szociológia Tanszék egyetemi pozícióját, szerepét. A társadalomtörténet intézményesülésben fontos állomásnak tekinti a Hajnal István kör megalakulását, az egyetemi műhelyek megszerveződését Debrecenben, Miskolcon, Budapesten az 1980-90-es években. Horváth Gergely Krisztián kiemelte, hogy az informális nagyon erőteljesen áthatja a magyar egyetemi mezőt, egyfajta magyarországi sajátosság, hogy kevés az álláshely, így a hálózatosodás kiemelten fontos az egyetemi-tudományos szférában, így a társadalomtörténeti mezőben is. Stabil intézményi háttér hiányában a tanítványi-oktatói kapcsolatok sokkal fontosabbak. Ebben az egyetemi mezőben jött létre az ELTE TÁTK Társadalomtörténeti tanszéke, amely nem egyszerűen egy nyitott és befogadó műhely – hangsúlyozta Horváth, hanem a nyílt eszmecsere terepe, ahol intenzív szakmaépítés zajlik. A tanszék társadalomtörténet oktatásban játszott szerepének jelentőségét Horváth Gergely Krisztián a tanszék által jegyzett tankönyvek egyetemi oktatásban játszott jelentőségével mérte és bizonyította – az ország különböző egyetemeinek társadalomtörténet oktatásával foglalkozó tanszékeihez, csoportjaihoz idézett körkérdése alapján. A tankönyvek az egyetemi történelem- és társadalomtörténet oktatásban mindenhol jelen vannak. Háromféle tankönyv használatot talált: (1) a tankönyv teljes átvétele és használata, (2) más alapművek mellett alapműként használva és (3) más diszciplínák hallgatói számára bizonyos fejezetek kiválasztása.

Végezetül megállapította, hogy a tanszék szerepének leírására Bourdieu mezőelméleténél sokkal alkalmasabb Hajnal István „társadalmasodás” fogalma, amit a *Korall-hasonlattal* ír le. Lényege a lassú építkezés, a személyi kapcsolatokon és személyi teljesítményeken alapuló lassú előrelépés. Ilyennek értékeli és látja tehát Horváth Gergely Krisztián, a ELTE TÁTK Társadalomtörténeti Tanszékének újonnan kinevezett vezetője a tanszékét, annak múltját, jelenét és (?) jövőjét.

Kiss Zsuzsanna (PhD): *Emlékek, reflexiók a Társadalom- és mentalitástörténeti szakirányról* című előadásáról tudatosan nem ejtek sok szót, mivel jelen beszámoló mellett ebben a lapszámban az előadás teljes szövege olvasható. Annyit emelnék ki csupán az alapvetően emlékekre épülő előadásból, hogy előadásának elkészítéséhez Kiss Zsuzsanna egy körkérdést idézett a Társadalomtörténet tanszék által szervezett Társadalom és mentalitástörténet szakirány hallgatóihoz és ebből az derült ki, hogy a tanszék hallgatói számára a szakirányon hallgatott órák és a tanárok személyisége, tanári, oktatói habitusa későbbi kutatói mentalitásukban és pályafutásukban egyaránt meghatározó volt, és ez akkor is igaz, ha később nem a társadalomtörténeti

diszciplína mellett maradtak. Ilyet – jegyzi meg a beszámoló írója, szintén a szakirány hallgatójaként – pedig csak egy valódi iskoláról mondhat az ember!

A konferencia programját Valuch Tibor (egyetemi tanár) *Jelenkor – társadalom – történet – szociológia* című előadása zárta. Valuch – ahogy KIG fogalmazott az előadás felvezetésében – a „debreceni triász” (Gyáni, Kövér, Valuch) harmadik tagja, tehát inkább az alapítók nemzedékéhez tartozik, bár mint azt előadásában is elmondta, nem a kezdetektől, hanem csak 1998-tól kapcsolódott be a tanszék munkájába. Előadásában – mint az előadók többségének esetében is – az emlékezésen, a személyes érintettség kifejezésén volt a hangsúly. Valuch először a saját előadásának történetét mesélte el, mely szerint először egy akadémikus előadásra készült, amelyben a történelem és szociológiai viszonyáról akart szólni. Miszerint a „*történelem szociológia nélkül vak, a szociológia történelem nélkül légüres térbe kerül*”, vagy ahogy ezt Hajnal István is megfogalmazta, a szociológia nem látja, hogy történelmi tudomány, a történelem nem látja, hogy társadalomtudomány.

A fenti téma részletes kifejtése helyett azonban Valuch tanár úr is az emlékei felidézését választotta. Fiatal, szinte kezdő történészként óriási lehetőséget kapott, amikor meghívták oktatni a tanszékre a harmadik félévet, az 1945 utáni társadalomtörténetet. Valuch a tanszék munkájában és közösségében egyaránt a debreceni szellemiséget hangsúlyozta, hisz nem csak a már említett Gyáni, Kövér, de KIG és még többen a tanszék meghívott oktatói közül is debreceni történészhallgatók voltak. A társadalomtörténet tanítás kezdeti időszakára úgy emlékezett, hogy ez „*Egy lázas Mici Mackó-korszak volt... minden mézesbödön az enyém...*”. A lázas és lelkes munka eredménye, amelyben Valuch bevallása szerint KIG unszolásának is komoly szerepe volt, a 2001-ben megjelenő *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* című tankönyv volt. Valuch Tibor előadása végén kiemelte, hogy tudományos, oktatói-kutatói karrierjében alapvetően fontos állomásnak tekinti a Társadalomtörténeti tanszékét, mert mint hangsúlyozta: „*Egy sikeres oktató/kutató mögött mindig ott áll egy jó tanszék*”.

Emlékek, élmények, történetek a konferencia főszereplői. Történelem, emlékezet, narratíva – villant eszembe a három fogalom, amelyről társadalomtörténet hallgatóként oly szívesen hallgattam tanárait. Az elhangzott előadások valójában a társadalomtörténet oktatás történetének narratívái. A konferencián lényegében szemtanúi lehettünk annak a folyamatnak, ahogy az emlékezésen keresztül formálódik a történelem, ahogy a különböző generációk elbeszélései egymásba fonódnak és létrehozzák a történelmet, jelen esetben a társadalomtörténet oktatás történetét, ahogy identitást, egyéni és közösségi identitást teremtenek és szilárdítanak meg. „*Ami emlékezet az individuum számára, az a történelem a közösség számára. Ahogy az individuum implicit vagy explicit módon élettörténetet alkot, úgy alkotja meg a közösség a saját életrajzát a történelem révén, melyet önmaga számára ír.*”² Úgy gondolom a konferencián egy igazi közösség, a társadalomtörténeti tanszék oktatóinak és hallgatóinak közössége kezdte el megírni és megélni a saját történetét, történelmét.

A múlt mellett azonban megjelent és hangsúlyosan jelent meg a jövő is, s bár a konferencia célja egy korszak lezárása volt, ez egy új korszak kezdetét is jelentette. Profán módon ez annyit tesz, hogy Kovács István Gábor helyét a tanszékvezetésben az új generáció jeles képviselője, Horváth Gergely Krisztián vette át. Számos előadás fogalmazott meg jó tanácsokat, feladatokat az új generáció számára – és megjegyezném, hogy a kihívás igen nagy és nemes. Végezetül én most KIG szavait emelném ki, aki zárásként az új nemzedék számára az Arany-idézetet segítségül hívva azt kívánta: „*Egy barázdát ti is vonjatok*”.

² David Carr (1999) A történelem realitás. In Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Budapest: Kijarat, p. 69-84. A hivatkozás: p. 77.